

fool moon party

כי גרף הנפגעים בקרב התרמילאים הולך ויורד בשנים האחרונות ולהערכתנו, הסיבות לכך הן במענה המהיר שניתן ב"בית החם" שמפעילה הרשות בהודו, מענה שמונע החמרה של מצבים אקוטיים. הסברה, סדנאות ליוצאי צבא, פעילויות בקרב בני נוער ומודעות לבעיה שנולדה עם העלאתה לסדר היום הלאומי, צמצמו גם הם לדעתנו את התופעה. לדבריו, "מספר הנפגעים, שהגיעו לפני שלוש-ארבע שנים לבית החם, עמד על 500-600 איש לשנה. היום מדובר על כ-200 נפגעים בלבד".

התרמילאות היא אינה תופעה חדשה, אולם מסת הנוסעים למזרח ולדרום אמריקה, ל"טיול הגדול", לניקוי הראש לפני תחילת החיים הבוגרים אחרי השירות הצבאי, התגברה בתחילת שנות ה-90. קו פרשת המים בגידול מספר התרמילאים השבים פגועים בשל התנסויות בסמים במזרח החל לדעתנו של ד"ר מל לפני כעשר שנים. "בעשר השנים האחרונות, הישראלים מתנסים ומעזיזים יותר למרות שגם אצל היפנים גדל מספרם של תרמילאים המתנסים בשימוש בסמים, יחסית לגודל האוכלוסייה, אצל הישראלים מדובר בתופעה. כל מי שהסתובב במזרח בעשר השנים האחרונות יכול לספר שהוא נתקל במישהו שסבל מהתקף פסיכוטי", הוא אומר. "כמו שבשנות ה-60 היתה תקופה של ביטניקים, הארי קרישנה, ילדי הפרחים, אז אמריקאים צעירים הסתובבו ועשו הרבה מוזיקה וסמים, אנו מתמודדים עכשיו עם אותה תופעה של סמים, ואם אז הרקע היה נגד מלחמת ויטנאם, אני הייתי אומר שזו הבריחה של הצעירים שלנו מהמציאות, שהתופעה הזו היא הויטנאם שלנו".

הסיפור של חיליק

ד"ר מל מתאר מקרה שבו התלווה לחילוף של צעיר בן 21 שסבל מהתקף פסיכוטי לאחר

60-70 אלף ישראלים מטיילים בדרום אמריקה ובמזרח מדי שנה, רובם עושים זאת בסיום השירות הצבאי. ניסיון לקבל נתונים ממוסד ממשלתי ביחס להיקף התופעה של תרמילאים ישראלים הנפגעים משימוש בסמים, אינו פשוט. במשרד הבריאות אומרים כי אין בידם נתונים ארציים ביחס למטיילים שחזרו מארצות המזרח ולקו במשבר נפשי או שטופלו בגמילה מסמים עקב שימוש בפטריות הזיה או סמים אחרים. דוברי המשרד הפנו את השאלה לרשות למלחמה בסמים ואמרו כי אין מי שאמון אצלם על הטיפול בתופעה, מניעתה או ניסיון לאמוד את היקפה. בנוסף ציינו כי רוב הלוקים במצבים פסיכוטיים כתרמילאים במהלך שהותם בהודו, מופנים לטיפול במסגרת כפר איזון, הנמצא תחת פיקוח משולב של משרדי הבריאות והרווחה.

ד"ר חיים מל, פסיכיאטר בכיר הממונה על תחום הטיפול והשיקום ברשות למלחמה בסמים, אומר שניתן ללמוד על התופעה באמצעות מספר המטיילים שמגיעים לבית החם המופעל ע"י הרשות בהודו (ראו בהמשך), מספר הפניות הקטן ל"כפר איזון" בשדות ים, המטפל בתרמילאים נפגעים משימוש בסמים ומסוגל לאכלס עד ל-140 איש, או באמצעות רישום הפונים לחדרי המיון. "אין כמעט מחלקה במחלקות החריפות של בתי החולים בישראל שאין בה מאושפזים על רקע שימוש בסם", אומר מל.

"למרות שיש אומדנים המדברים על כ-2,000 תרמילאים הנפגעים משימוש בסמים בשנה, אני סבור שהמספר הזה מוגזם", אומר ד"ר מל. הוא מעריך כי כ-600-700 תרמילאים עשויים ללקות בהתקף פסיכוטי כזה או אחר מדי שנה, בשל שימוש בסמים במזרח ובדרום אמריקה. **חיים מסינג, מנכ"ל הרשות למלחמה בסמים,** אומר

"כל מי שהסתובב במזרח בעשר השנים האחרונות יכול לספר שהוא נתקל במישהו שסבל מהתקף פסיכוטי", אומר ד"ר חיים מל, פסיכיאטר בכיר הממונה על תחום הטיפול והשיקום ברשות למלחמה בסמים. הבעיה היא שזה יכול לקרות גם לילדים שלכם

טל דניאל חבקוק

שלו השתכר, למרות שלא נתנו לו דבר חוץ מואליום. ראיתי שהסימנים הוחלשו והוא לא היה זקוק לאשפוז".

פסיכוזות תלויות סם

הבית החם שמפעילה הרשות למלחמה בסמים בהודו הוקם בשנת 2004, לאחר ביקור משלחת שבראשה עמד מסינג, מנכ"ל הרשות ונציגים ממשרד ראש הממשלה ההודית, כדי לסקור את התופעה מקרוב. הבית נועד למזער את הנזק של פגיעה מסמים אצל תרמילאים ישראלים באמצעות אבחון ראשוני וסיוע מיידית. לעתים ההודים אינם מציעים את הטיפול הראשוני המתאים ועל פי עדויות, אשפוזם של צעירים הלוקים בפסיכוזות בשל שימוש בסמים בבתי חולים לחולי נפש, עלול לגרום להחמרת מצבם, אם בשל הזרות ואם בשל העדר טיפול תרופתי או טיפול תרופתי לא מתאים. לנוכח אלה הוחלט על פתרון שיציע

הזהה אותנו. שלפנו אותו מהמקום כדי

שיתרחק מהשפעת הסמים ולקחנו אותו למלון כדי שיתרחץ ויאכל. נתנו לו ואליום כדי שיישן כמו שצריך וכבר שם חל שיפור. אבל, כשהוא היה שומע את המילה ג'ארס, העיניים שלו היו מבריקות. כשהגענו לשדה התעופה בדרך חזרה הביתה, בדקנו היטב את חפציו כדי שלא יהיו שם שאריות סם, אבל למרבה ההפתעה, בשדה התעופה מצא השוטר שני ג'וינטים בכיסו. השוטר לקח אותם, אבל איך השוטר סובב את הגב, הצעיר ניסה להשיג את הג'וינטים בחזרה. זו היתה הפעם הראשונה שנתתי לפציינט מכה, כדי שימשיך ללכת וישכח מהתכניות שלו. בטיסה הוא המשיך להיות פסיכוטי ודובר עם מוחמד ומשה ואט אט המצב

שהשתמש בג'ארס (חשיש הודי). "זה היה לפני כשנתיים, רציתי לראות את עבודת החילוץ של חיליק מגנוס, שהוא חקלאי ולא פסיכולוג

בהכשרתו. הגענו להודו לבקשת הוריו של בחור שנאסף על ידי צעירים שלא הכירו אותו וחילצו אותו מידי המשטרה ההודית, לאחר שיומיים קודם לכן עמד על שפת הגנגס, זרק את חפציו למים ונפרד מהעולם. הישראלים שאספו אותו התקשרו להוריו ושמו עליו עד שהגענו למקום. הוריו הסבירו שכשהוא שמע שבאים לקחת אותו, הוא צעק והשתולל ואמר שלא ילך.

"כשהגענו לגסט האוס שבו הוחזק, ציפיתי שהבחור יילחם כפי שאמרו הוריו, אולם כשחיליק חיבק אותו חיבוק גדול ואמר לו, 'אל תדאג. אני אדאג לך', הוא התמסר לחיבוק, לא נלחם ולא נאבק. אז הבנתי שהוא היה בחרדה גדולה והחיבוק

מיידיות בטיפול ואבחון ראשוני, כדי לצמצם את מידת ההחמרה במצב ואת התפתחות הפרעות הנפש בעתיד.

"אל הבית החם שאנו מפעילים בהודו, הפועל חצי שנה במנאלי וחצי שנה בגואה, מגיעים הרבה ישראלים אבל אי אפשר לומר שכולם פגועים", אומר ד"ר מל. "לפעמים מדובר בצעירים שקוקים לבית חם, יש נפגעים ממש שפונים לטיפול, בתוכם יש כאלה שהפסיכזזה חולפת אצלם לאחר טיפול קצר. הפגיעות עשויות להתעורר משימוש בסמי הזיה דוגמת אקסטזי, אל.אס.די, קקטוס ופטריות הזיה למיניהן. בחלק מהמקרים, למשל בשימוש באל.אס.די, שימוש בודד עלול לגרום לפסיכזזה. יש מי שבעקבות שימוש כבד בג'ארס, חישש הרבה יותר מרוכז מזה המוכר בישראל, עלול לקבל התקף. ראיתי אנשים שהשתמשו במשך שנים במריחואנה ובחשיש והגיעו אחרי פעם אחת של שימוש באל.אס.די למחלקה סגורה", אומר ד"ר מל. הוא מציין כי בתקופה שבה הגיע ארצה אל.אס.די בנוזל ושטיפה אחת ממנו, שאותה היו מלקקים מבול, היתה גורמת להזיות, היו מקרים של צעירים שהשתמשו בסם בנדיבות ונכנסו לפסיכוזות נוראיות. "ההשפעה של הסם על המשתמש אינה אחידה והיא תלויה סוג וכמות", הוא מציין.

בהתייחסות לאוכלוסיית סיכון ללקות בפסיכזזה בעקבות שימוש בסם אומר ד"ר מל כי בדרך כלל מדובר במטיילים שלהם רקע נפשי בעייתי, או במי שאין לו רקע בעייתי, אבל יש משהו חבוי שעשוי להתפרץ בשל הגירוי שיוצר הסם. "לפעמים, יולדות נכנסות לפסיכזזה בעקבות הלידה והשאלה היא האם לא היו נכנסות לפסיכזזה אילו לא היו יולדות. אותו דבר קורה פה. נכון שלפעמים מחלת נפש חבויה פורצת גם ללא שימוש בסם, אבל יכול להיות שבחור צעיר לעולם לא היה מגיע למצב שאליו הגיע, אם לא היה משתמש בסם. אנו רואים שאנשים שתפקדו היטב קודם לצריכת הסמים, שירתו ביחידות מובחרות בצבא, היו תלמידים טובים ולמדו באוניברסיטה, מגיבים בצורה קשה מאוד לסם. תופעות כאלו מעלות ספק גדול האם ללא סם, הפסיכוזות הללו היו פורצות."

למרות שכאמור יש קבוצות סיכון של מי שעשוי ללקות בפסיכזזה בשל שימוש בסם, ד"ר מל מציין כי אצל לפחות ממחצית מהנפגעים, אם לא יותר מכך, לא היו שום הפרעות קודם לכן. "51 אחוזים מהשוהים בכפר איזון שירתו בצבא וכמחציתם שירתו שירות קרבי מלא, אז מה אפשר לגזור מכך? יש קבוצות סיכון, אבל למרות זאת, יש גם השפעה

ד"ר מל: "כעשרה אחוזים מהמשתמשים הכבדים בחשיש ובגראס מתמכרים אליו. מדובר בשכבה גדולה של אנשים בשנות ה-30 לחייהם, 'משתמשים כבדים' בגראס, שאין שום יצירה בחיים שלהם. לכאורה הם לא מפריעים לאיש, אבל הם לא תורמים דבר לחברה. הם סובלים מסינדרום העדר מוטיבציה, והמשפחה לא קושרת את זה לשימוש בגראס"

של החומר, הסוג שלו, הכמות והריכוז שלו."

ד"ר מל מתאר מקרים שבהם השיפור במצב קורה בטווח קצר ואז ההורים לא מבינים מדוע בכלל הזעיקו אותם לאסוף את הבן. "שמעתי הורים שאומרים, 'מה החזירו אותי?! הרי הוא בסדר...', אבל ההורים לא מסוגלים לתאר לעצמם את המצב של בנם סמוך להתקף. הרבה פעמים מדובר בחבר'ה צעירים, לא 'סגורים' עם עצמם, המושפעים מהסביבה ויכול להיות שאם היתה התחלה של מצב פסיכזיה בסביבה מוכרת, כשהם מוקפים במשפחה ובחברה מוכרת, שמחבבת, המצב לא היה מידרדר."

על השפעה הסביבתית שקיימת במזרח הוא אומר: "כשהגענו לגסט האוס, אמרה אחת הבנות בקבוצת הישראלים ששמרו על הבחור שחילצנו: 'תראה, אני היחידה שלא משתמשת פה. לפני כמה ימים היו פה כמה חבר'ה מבוגרים ובתוכם היתה רופאה עם שיער לבן מישראל, וכולם ישבו על הנהר, שתו ועישנו. אז אולי אני לא בסדר שאני לא מעשנת?'. אפילו מנהיג הקבוצה הזו, שבהתחלה כיוון אותנו למקום שבו הם שהו, נכנס לפרנויה

כשבאנו לחלץ את הצעיר וסירב לשתף עימנו פעולה."

האם האפשרות להיפגע במזרח גדולה יותר מזו של הנוסעים לדרום אמריקה?

ד"ר מל סבור בהחלט שכן. "אין כיום מי שטייל במזרח שלא ראה או שמע מחברים על מישהו שנפגע. להודו נוסעים לטייל או להסתלבט בגסט האוס שהסמים הם חלק ממנו. התופעה פחות מוכרת לנו בדרום אמריקה, ורוב הצעירים הנוסעים לשם עושים זאת למטרות טיול."

מי יציל את הילד שלי

מה הדבר הראשון שצריך לעשות כשהחברים מצלצלים להודיע שהבן מתנהג בצורה מזוהר בעקבות שימוש בסמים? ד"ר מל, שנחשב לאחד המומחים המובילים בארץ בתחום הטיפול בנפגעי סמים, אומר: "כאמור, האנשים הללו צריכים טיפול. למרות שאצל חלקם זה עובר אחרי זמן מה, לפעמים אפילו בלי טיפול, אנו ממליצים להביא אותם הכי מהר הביתה, וזאת בגלל החרפה שעשויה להיגרם כתוצאה מהשהות במקום לא מוכר.

"יש צעירים שבגלל פסיכזזה לא אוכלים ולא שותים. במצבים כאלה עשויות להיווצר בעיות שקשורות לפסיכזזה באופן עקיף, אולם מוחמרות בגלל המרחק, כתוצאה מהסביבה. אני חושב שהורים צריכים לממן כרטיס נסיעה לחבר שיחזיר את הבן או הבת במהירות הביתה. כי אם הוא הילד נמצא בהודו ושמים אותו, בגלל ההתקף, בבית חולים פסיכיאטרי וקושרים אותו כי הוא משתולל או אלים, עלולים להתעורר דברים הרבה יותר קשים."

האם אתה ממליץ להורים לעלות למטוס ולהביא את הבן במקרים כאלה?

"נתקלנו במקרים שבהם ההורים נסעו להחזיר הביתה את הבן או הבת שנמצאו בפסיכזזה שנגרמה כתוצאה משימוש בסם, וכבר בשדה התעופה התחילה השתוללות והתחשבות מול ההורים על כל האפיזודות שנצברו במהלך החיים. במצב כזה עלולה לעלות תוקפנות נוראה ולכן, כשמתייעצים איתי, אני אומר שעדיף שייסע חבר טוב או אח בוגר, כי אי אפשר לדעת אילו קונפליקטים יתעוררו שם.

"יהיה לי פעם מקרה שאמא התקשרה להתייעץ ביחס לצעדים הראשונים שעליה לנקוט ביחס לבן שלקה בפסיכזזה בחו"ל, ואחרי חצי שעה של הסברים סבלניים של כל הפרטים, התקשר האב. כשתמהתי מדוע אינו מקבל את המידע מאשתו, אמר האב שהוא אינו מדבר עם אמו של הבן מזה כמה שנים. לפעמים קונפליקטים משפחתיים מנותבים לתוך המצבים האקוטיים הללו."

כפר איזון

הטיפול בתרמילאים שסבלו מתופעה של התפרצות פסיכוטית על רקע שימוש בסמים בחול כלל בעבר, במקרים הקלים, שיחות עם פסיכיאטרים וטיפול תרופתי מרפאתי בבית. את מי שהיה זקוק ליותר, בשל פריצת מחלת נפש עקב השימוש בסם, היו מאשפזים במחלקות סגורות בבתי חולים פסיכיאטריים או במחלקות פסיכיאטריות בבתי החולים. המצב הזה נמשך עד לראשית שנות ה-2000, למרות שלחלק מהסובלים מהתופעה הטיפול הזה לא התאים, הן כיוון צוות המטפלים בבתי החולים הפסיכיאטריים לא היה מיומן בטיפול במקרים כאלה והן בגלל שהסביבה והמטופלים האחרים לא התאימו להם. בנוסף, בגלל שחלק מהפסיכזה מתגלמת כסכיזופרניה, הסבירות שההתוויה בבתי החולים הפסיכיאטריים תהיה שגויה היא יותר מסבירה. "כבר ראיתי צעירים רבים שהגיעו לבתי החולים הפסיכיאטרים בהתקף פסיכוטי על רקע שימוש בסמים ותיוגו כסכיזופרנים", אומר ד"ר מל.

לפני כשש שנים, בשנת 2001, הוקם בשדות ים כפר איזון לטיפול בתרמילאים נפגעים משימוש בסמים. הרשות למלחמה בסמים תומכת בכפר ומממנת חלק קטן מאוד מתקציבו, החלק הניכר של המימון מוטל על ההורים. כפר איזון טיפל מאז היווסדו בכמה מאות צעירים.

"כפר איזון הוקם ככורח המציאות, לאחר שנמצא שהתרמילאים הנפגעים מסמים אינם מהווים את הטיפוס הקלאסי של נרקומן המכור לסמים והם זקוקים למענה טיפולי שונה לגמרי מנפגעים אחרים מסמים", אומר מסיג. "התרמילאים הנפגעים משימוש בסמים סובלים מתופעות פסיכו-אקטיביות, תופעות של סכיזופרניה והזיות, וכפר איזון מתמחה במתן מענה לחברה האלה, מציע התערבות ממוקדת זמן וטיפול".

כאמור, לפני שהוקם כפר איזון היה הטיפול הפסיכיאטרי בבית חולים לחולי נפש הפתרון היחידי בעבור תרמילאים צעירים ששבו ארצה לאחר שנפגעו מצריכת סמים. מי שרצה להימנע משימוש בשירותים ממשלתיים בשל הסטיגמה ויכול היה לעמוד בעלות הטיפול הפרטי, היה פונה לטיפול פסיכיאטרי פרטי שכלל מפגשי שיחות שבועיים ותמיכה של המשפחה עד להחלמה. יוזמתו של **עומרי פריש, עובד סוציאלי** שפעל ברשות למלחמה בסמים ונתקל במצוקה של המשפחות, הולידה את הקמת כפר איזון, כפר טיפולי לנפגעי סמים, חלקם תרמילאים וחלקם נפגעי שימוש בסמים במסיבות בארץ וכן צרכנים

כבדים של חשיש וקוקאין.

הכפר הוא המענה היחידי מסוגו בעולם לטיפול בתרמילאים שנפגעו משימוש בסמים. סדר היום בכפר איזון מתחיל בשמונה בבוקר ומסתיים אחרי שמונה בערב. במהלך היום עוברים המטופלים פעילויות שונות החל מפעילות ספורטיבית, טיפולים קונבנציונליים, אלטרנטיביים, ריפוי בעיסוק ועוד. בין השאר עומדים לרשותם פעילויות של יוגה, פסיכודרמה, שיטת אלבאום, נגינה בדרבוקות, עבודה בחימה, טיפול בחממה, סדנת אפייה ומשחקי שחמט, בטיפולים קבוצתיים או פרטניים. המטופלים, 80 אחוז מהם בני 18-20 אחוז בנות, בגילאי 18-35, מסייעים בנקיונות ובהכנת ארוחות. הופא ופסיכיאטר מסייעים לצוות הכפר בשיחות עם המטופלים ונעשה שימוש גם בשיטת "12 הצעדים".

בחשבון פשוט, אם כפר איזון מסוגל לקלוט מדי שנה עד 140 נפגעים ויש כ-400 נפגעים בשנה שזקוקים לפתרון כזה, עשויה להתעורר מצוקה. כיוון שלפגיעה מסמים בטוילים אין כיסוי ביטוחי, יהיו מי שיתקשו לעמוד במימון עלות השהות בכפר, העומדת על כ-9,000 שקל בחודש. ואם התערבות עד להחלמה כוללת שהות של ארבעה חודשים, מדובר בשכום נכבד. לסיכום זה יש להוסיף לעתים את החילוף, שעלותו כ-5,000 דולר. הבשורה היא שלאחרונה החלו מתנהלים מגעים להסדרת ביטוח לחילוף נפגעי סמים.

הטיפול בכפר איזון, הייעודי לנושא פגיעה של תרמילאים על רקע שימוש בסם, נמשך כאמור כארבעה-חמישה חודשים. ד"ר מל מעריך כי הסיכוי של מי שונס במצב של פסיכזה לכפר לצאת ממנו בלעדיה בתום התקופה הוא טוב. הנתונים מדברים על כ-80 אחוזי הצלחה, אולם האפשרות שהפרעה תתעורר שוב במהלך החיים קיימת. "מי שיש אצלו מתחת לפסיכזה מחלת נפש, עשוי להישאר במצב הזה כל החיים", אומר מל. "התגובה לטיפול יכולה ללמד אותנו על אפשרות ההחלמה. אם הפסיכזה היא על רקע שימוש בסמים, יש להניח שהחלק הפסיכוטי יחלוף בתוך כמה ימים, אבל אם יש מחלה ברקע, התגובה תהיה הרבה יותר איטית".

תופעת הסמויים

תופעה נוספת שד"ר מל מפנה אליה - פגיעה שונה מהמצב אקוטי של פסיכזה - היא תופעה שהוא פוגש אצל שכבה של צעירים, "סמויים" הוא מכנה אותם, שאינם מגיעים לטיפול אולם במקביל גם לא חיים באופן יצרני ותורם לחברה.

"צעירים בני 28-32 שנוסעים להודו וחוזרים, מתחילים לעבוד ומפסיקים, מתחילים ללמוד ונושרים, בדרך כלל חיים על חשבון ההורים ומעשים גראס בשימוש יומיומי. ההורים לא קושרים את זה עם שימוש בגראס ולפעמים אחד מהם יגיד שגם הוא עישן גראס כשהיה צעיר, מבלי לדעת שהגראס אז היה הרבה פחות מרוכז וההשפעות שלו היו פחות מזיקות בצורה משמעותית".

בהתייחסות לשלל הרעות החולות העשויות להיגרם משימוש בסמים, אומר ד"ר מל שחוף מפסיכוזות, בהפסקת שימוש באקסטזי של כשנה (אפילו אם הוא לא יומיומי) נוצרים מצבים של דיכאון, אפטיה, אד-הדוניה וקושי תפקודי שעלול להימשך חודשים. "זה לא תופעת גמילה של קריז", הוא מציין, "כעשרה אחוזים מהמשתמשים הכבדים בחשיש ובגראס מתמכרים אליו. מדובר בשכבה גדולה של אנשים בשנות ה-30 לחייהם, 'משתמשים כבדים' בגראס, שאין שום יצירה בחיים שלהם. לכאורה הם לא מפריעים לאיש, אבל הם לא תורמים דבר לחברה. הם סובלים מסינדרום העדר מוטיבציה, והמשפחה, כאמור, לא קושרת את זה לשימוש בגראס. בדרך כלל ההורים לא מבינים מה קורה. 'הילד היה בסדר בבית', הם אומרים לי".

לסיכום, ד"ר מל שולל את האפשרות שתופעת התרמילאים נפגעי הסמים תמשיך ותגדל. "אני חושב שהתופעה עברה את השיא שלה. יש היום יותר מודעות ואני חושב להוציא ידעון שיחולק לתרמילאים ויהיה בו מידע שימושי בנושא. יהיו בו תשובות לשאלות כמו מה קורה כשאתה או חבריך נפגעים מסמים, למי פונים, מה עושים, איך מתנהלים; למשל, למי שנפגע בעקבות שימוש באקסטזי, יש לתת נוזלים בכמות מבוקרת. בנוסף, יש כיום סדנאות להכנה לאזרחות שהצבא עורך לחיילים קרביים על רקע נסיעה לחו"ל. בין השאר הם פוגשים צעירים שנפגעו מסמים.

"יחד עם זאת, אני שואל את עצמי כמה אפשר כבר להזהיר בני נוער ולהגיד להם מה לעשות כשהם נמצאים רחוק מפה ויש לחץ חברתי לשימוש בסם. אני סבור שעל מנת למזער את הנזק ניתן להפיץ מידע שכולל כללים של מה צריך לעשות במקרה שמשוה לא טוב קורה, מתוך תפישה שגם בידיעה הזו יש משהו מניעתי".